

Ma is működik az empire-vázás, oroszlánfejes „köpös” kút

A Népliget egyike Budapest legnagyobb parkjainak, Pest délkeleti részén, a főváros mértani középpontjának közelében helyezkedik el. Első ízben az 1700-as évek elején — amikor I. Lipót Kőbányát Pest városához csatolta — találunk adatokat történeti forrásainkban a Népliget területről. Egy 1863-as térkép a ligetet és környékét „Städtische Acker Gründe” néven jelöli. Homokos talaja és gödrös felszíne miatt nem volt alkalmas mezőgazdasági vagy szőlőművelésre, nem parcellázták föl, a városra maradt.

1855-ben a futóhomok megkötése céljából akácfákkal ültették be. Ezekből a fákból a vízhiány és a kedvezőtlen talaj miatt sok kiszáradt. 1860 táján Népkert és Új-Városliget néven kezdik emlegetni a lapok ezt a területet. 1867-től Kőbánya meg a szomszédos József- és Ferencváros gyors fejlődésnek indult. Az építkezésekhez szükséges homokot a ligetben bányászták, majd visszafuvarként szemetet hordtak a felhagyott bányagödrökbe.

1867-ben a Királyi Szépítő Bizottmány albizottságaként megalakult a Kültelki Szépítő Bizottmány. Létrejött a Városi Kertészet, amelynek vezetőjévé *Fuchs Emil* főkertészt nevezték ki. Mindez a Népliget fejlődésére is kihatott. *Ilenczfalvy Sárkány József* városi tanácsos 1868-ban indítványt terjesztett elő, amelyben a terület parkosítását s első lépésként faiskola létesítését javasolta. A városi tanácsos érdemeit emléktábla örökíti meg a Népligetben. A Budapesti Képzőművészeti Igazgatóság hamarosan ki fogja cseréltetni a csaknem teljesen olvashatatlan feliratú emléktáblát, s akkor ismét olvasható lesz a szövege: „A fővárosi hatóság *Ilenczfalvy Sárkány József* képviselő indítványa folytán ezt az ültetvényt alakította az 1868-dik évben.”

Az első tervet a liget parkosítására *Petz Armin* műkertész készítette 1868-ban. Pest

PESTI LÁSZLÓ

Mi lesz veled, Népliget?

FÓRUM

városa kétezer koronával jutalmazta munkáját. *Petz* a 100 holdnyi erdő- és parkterületre tavat, szökőkutakat, szigeteket, hidakat, kioszkokat és egy majomszínházat tervezett. Ebből az elképzelésből semmi sem valósult meg, hiányzott a pénz.

A Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1889-ben kiköveztette a Népliget melletti Üllői (akkor Szolnoki) utat, és az egyre kevésbé látogatható *Orczy*-kert helyett egy másik nyilvános park létesítését szorgalmazta.

A Népliget faiskolájának platán-, hárs-, ostor-, kőris- és juharfa csemetéit 1890-ben ültették a ligeti körutak mentén, *Klenszky Vilmos* és *Kulcsár Ferenc* tervei szerint. A telepítési terveket nem ismerjük, mert a Közmunkák Tanácsa irattárával együtt megsemmisültek a II. világháború alatt.

1892–93-ban készült az első nagyobb építmény a Népliget területén: a víztorony. Az 1892-es nagy kolerajárvány után ez a vízmű látta el a városrész lakóit tiszta ivóvízzel. A tornyot 1974–75-ben renoválták, ma már nem működik.

1893 és 1896 között a Városi Kertészet akkori vezetője, *Ilsemann Keresztély* akkoriban divatos angol tájképi kertté építette át a parkot. A főkertész egy négyzetkilométernyi területet tervezett át, és az egész parkot vízvezetékekkel, jó séta- és kocsitutakkal látta el. Különösen kertészeti szempontból végzett értékes munkát. Az ő idejében körülbelül 500-féle lombhullató fa és cserje volt az állományban. *Ilsemann* vásárlás és csere útján, illetve magánemberként ajándékozása révén gyarapította a gyűjteményt. A liget természető telepe akkor 15,5 hektár nagyságú volt.

A korabeli újságok mind elismerően írnak a ligetről, különösen orgonagyűjteményét és császárfáit (*Paulownia tomentosa*) dicsérik. (Ezeknek ma már nyomuk sincsen.) Fényes jövőt jósolnak a Népliget-

A Népliget legfiatalabb létesítménye, a Planetárium

nek. Ekkoriban vetődött föl egy érdekes terv, hogy a Városligetet és a Népligetet a *Stefánia* út folytatásaként egy 45 méter széles korzó kösse össze.*

1895-ben Fővárosi vendéglő néven megnyílt a Nagyvendéglő. A *Benyovszky Móric* utca vonalában ma is áll a szép és érdekes épület. A II. világháborúban súlyos károk érték, azóta romos. Jelenleg egy vendéglátóipari vállalat raktára, pedig kellemes környezete révén kedvelt és látogatott zöldvendéglő lehetne, annál is inkább, mert a közvetlen közelében nincs semmilyen étkezési lehetőség.

Szinte egy időben épült a Népligettel a szomszédos Tisztviselőtelep. Az itteni lakosok hozták létre a Telepi Torna Egyletet, amely sporttelepet épített a ligetben, hogy nyáron teniszezni, télen korcsolyázni lehessen. A sportpálya épülete hajdan a millenniumi kiállítás tejivócsarnoka volt. A Városligetből idetelepített tejivócsarnokban frissítőket fogyasztottak, beszélgettek a teniszezés, korcsolyázás szüneteiben. Az öltöző- és a kiszolgálóhelyiségek egy másik épületben voltak, amely elpusztult a háború alatt. Sokáig az OTI bérelte a pályát, 1955-ben a Budapesti Gyárépítő Vállalat tulajdona, majd a Középület Építő Vállalaté. Jelenleg az Építők Tenisztelepe. 1981 májusában építettek új öltözőt a háborúban lerombolt épület helyén, addig a tejivócsarnokot használták öltözőként.

A Népliget területének növekedése már 1888-ban megindult. 1913-ban elérte az 1,2 négyzetkilométert. Később újabb részeket kapcsoltak hozzá, kiterjedése így 2,8 négyzetkilométerre növekedett. A legnagyobb gyarapodás az Újliget létesítése volt. 1910-ben *Márkus József* képviselő indítványozta, hogy a *Vajda Péter* utca (ak-

*Hasonló tervet a felszabadulás után is fölmerültek a két liget összekapcsolásáról. Lásd *Preisich Gábor* tanulmányát. Budapest, 1981/7. (A szerk.)

Bezerédi Gyula: Tinódi Lantos Sebestyén

Az első nagyobb szabású épület a víztorny volt a ligetben

kor Simor János utca) és a Kőbányai úti gyárak határolta területet csatolják a liget-hez. Ezt Újligetnek, az eredeti részt pedig Óligetnek nevezték. Az Újligettel egyidős a Vajda Péter utca közepén levő tenispálya, amely a Semmelweis Orvostudományi Egyetem tulajdonában van.

Néhány szobrot helyeztek el a századforduló táján a ligetben. 1896-ban hozták ide a terézvárosi templom elől az empire-vázás, oroszlánfejes „köpös” kutat. Valaha közkút volt, ma is üzemel. 1805-ben készítette *Kasselik Fidé*l. A Halászeány-kút a Hal téren állt. Az Erzsébet-híd építése miatt hozták át a Népligetbe a század elején a *Dunaiszky László* készítette kutat. 1966-ban ott is lebontották, azzal az ígérettel, hogy egy év múlva ismét felépítik. Az ígéretről nem lett semmi.

1981 márciusáig a Planetárium főbejáratának közelében állt a *Női alak* vesszőköteggel című szobor, amely eredetileg az orosz-lános kút tartozéka volt. Restaurálás céljából elszállították.

Az első világháború alatt és után a park fából szerzett a környék lakossága tűzrevalót. Szerencsére, elsősorban az akác-fákat vágták ki, hitelt adva az elterjedt nézetnek, hogy az akác nyersen is ég.

Az 1920-as években autó- és motorversenyzés céljára átalakították és kiszélesítették a liget belső körútjait. A 60-as évekig gyakran rendeztek itt nemzeti és európai bajnoki futamokat.

1927-ben a *Műgyűjtő* című folyóirat érdekes tervet vetett föl: létesítsenek a Néprajzi Múzeum akkori Könyves Kálmán körúti épületével szemközt, a parkban szabad-téri múzeumot, s ide telepítsék át a Tabán megmentésre érdemes házait.

A 30-as évek végén *Szabó Dezső* író javasolta: legyen a Vérmezőn és a Népligetben mintafalu, melyeknek lakói népművészeti

tárgyakat készítenek, alkotásaikból kiállítások és népművészeti vásárok rendezhetők.

Räde Károly, a Székesfővárosi Kertészet első igazgatója 1928-ban megtervezte, majd 1933–35-ben átépítette a Népliget Dísz-tér és Lengyel-sétány néven ismert részét. A két parkrészt mértani felépítésével ma is élesen elüt az Ilseman-féle angol tájképi parktól. Igen nagy érdeme *Räde Károlynak* a liget cserje- és fafajainak, növényritkaságainak a gyarapítása. A fajok száma ismét elérte az ötszázat.

A 30-as években létesült a vasúti töltés mentén a BSZKRT-próbapálya. A kis üzem néhány földszintes épületében most a BKV bádogos-, lakatos- és ácsüzeme működik. Jelentős területeket vettek el a parkból később is, főként sportlétesítmények céljára. 1932–34-ben épült a Kismartoni út 4. szám alatt a Ganz-MÁVAG sporttelepe s vele szemben, az út másik oldalán a Ganz-MÁVAG stadion.

A Népliget legismertebb nevezetése a Mutatványos tér volt. A mutatványosok megtelepedése századunk 10-es éveiben kezdődhetett, végül épületeik száma elérte a 101-et. Szórakozási választék bőven volt: barlangvasút, cirkusz, műszínpör, dodzsem, 17 körhinta, 9 hajóhinta, 9 céllövölde, 2 bábszínház és 4 vendéglő működött. Itt építették föl Európa második legnagyobb hullámvasútját. A *Kárpátoktól egészen az Adriáig* hangzatos nevet viselte. Később lebontották, mert veszélyessé vált.

A háború a mutatványosok épületeit és berendezéseit sem kímélte. 1950-ben le kellett bontani őket. Csupán két épület kapott kegyelmet. Az egyik a Fővárosi Kertészet jelenlegi épülete, a hajdani *Halászeány söröző*, a másik a nagy hírű *Kemény-féle bábszínház*, amely egyedülálló kultúrtörténeti érték, feltétlen kíméletet érde-

mel. A Mutatványos tér úgy eltűnt a város életéből, hogy még a nevét is lefelejtették Budapest térképéről, s csak a X. kerületi Tanács kérésére nyomatta rá az 1981-es kiadásra a Kartográfiai Vállalat. Reméljük, legalább a neve fennmarad.

1932 és 1937 között, a Diákstadion vagy más néven a KISOK-pálya felépítésével ismét jócskán csökkent a liget területe. A sporttelep 82 ezer négyzetmétert foglalt el. (Ezzel szemben, a 40-es évek elején a ligethez csatolták a Bihari út és az Üllői út sarkán fekvő ún. Ecseri-sarkot. Ugyancsak a liget kertészeti kezelésébe került az Ecseri út és az Üllői út sarkán levő templom kis parkja is.) A háborúban megsérült a Diákstadion is, de 1946-ban már újból használták. Ekkor vette föl a „Vasas” nevet. 1960 óta az Építőké. 1979-ben készült el a telep modern sportcsarnoka.

A Diákstadion építésénél *Morbíter Sándor* irányította a kertészeti munkákat. 1938-ban jelent meg a *Budapest Székesfőváros Kertészete* című kiadvány, amely a kertészet területén megtalálható minden növényfajt és változatot felsorol, összesen ötezer növényféléseget. (Mikor jelenik meg végre hasonló könyv a mai budapesti parkokban található növényekről?) Az említett munka felsorolja a Népliget növényeit is. Összehasonlítva a maival, szomorúan állapíthatjuk meg: mennyi értékes, alighanem pótolhatatlan ritka cserje és fa pusztult el a II. világháborúban.

1945 után hamarosan rendbe hozták a kertészet dolgozói a liget egy részén a pázsitot és az utakat. 1946-ban már itt tartották majálisukat a környező nagyüzemek.

A háború utáni években épült a MÁVAG keskeny és normál nyomtávú próbavágánya a Vajda Péter utcában, a park területén. Itt állott, többek között, a nevezetes Ezüst Nyíl és a Kék Csoda nevű vonat. Jelentős

területet szakított ki a parkból a villamos távvezeték-hálózat telepe is. A Budapesti Elektromos Művek Alállomása nevet viselő telepet 1942-ben kezdték építeni. 1946-ban lebontották, 1948-ban hozzáláttak új-jáépítéséhez, 1965-ben pedig kibővítették. 1949-ben épült fel a Kőbányai úti Egészség-ház a Kismartoni úton. Az intézmény később bővítésre szorult, az újabb szárny 1975-ben lett készen.

1948. március 15-én adták át az ún. Centenárium Emléket, amely kovácsolt vasból készült, és tíz körben különböző foglalkozások jelvényeit ábrázolja. Az emlékművet 1976-ban útépités miatt áthelyezték. Ekkor kissé megrongálódott, de nagyobb baj, hogy javításakor elveszett a rendeltetését magyarázó tábla.

1950-ben elhamarkodva megszüntették a Népliget nyolc évtizede működő faiskoláját, s természetesen nem azért, hogy helyét park foglalja el. Területén sporttelep létesült, mely jelenleg a Ferencváros sportklub gyakorló pályája.

1955-ben újabb szép szoborral gyarapodott a Népliget. Ide szállították át a lebontott Nemzeti Színház elől, a Blaha Lujza térről, és a Díszter közepén állították föl Bezerédi Gyula Tinódi Lantos Sebestyént ábrázoló szobrát. A mészkő talapzatot Jám-bor Lajos építésmérnök tervezte, a szobor készítésének éve: 1907.

A liget legutóbbi általános rendezési tervét a BUVÁTI két mérnöke, Csorna Antal és Jancsó Miklós készítette 1956-ban.

A X. ker. Tanács 1963-ban foglalkozott a liget rendezésével, de az átépítéshez szükséges összeg, 110 millió forint nem áll rendelkezésére. Ekkor még folyt a korszerűtlen, romos mutatványos bódék eltávolítása, s bár a hivatalos végzést már 1950-ben meghozták, az utolsó családok csak 1968-ban költöztek el.

1969-ben Népligeti Fejlesztési Bizottság alakult, s ismét nagyszabású tervek kerültek szóba. Fürdőt, csónakázó-korcsolyázó tavat, vendéglőt, tejvendéglőt, klubkertet, különböző játszótereket, büféket, gyümölcs-pavilont, vécéket, autóparkolót, kertészeti kiállítást, nyári színházat, szabadtéri színpadot, cukrászdát, eszpresszót szándékoztak építeni. Felújították volna a Nagyvendéglőt is. Ez a terv sem valósult meg, mert óriási összegbe, 220 millió forintba került volna. Talán jobb is így, hiszen, ha kivitelezik, alig maradt volna hely egy-két fának a Népligetben.

Néhány év múltán a Fővárosi Tanács pályázatot írt ki a Népliget rendezésére. A pályázatra 13 mű érkezett. A zsűri 380 ezer forintot ítelt meg a legjobb terv, a 6. számú pályamunka készítőinek. A megvalósulást ebben az esetben is a hiányzó anyagi akadályozták meg.

1973-ban Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 100. évfordulójára emlékparkot építettek, mégpedig az ország valamennyi megyéjének részvételével. A 45 ezer négyzetméteres park 19 részből áll, amelyek nemcsak önmagukban szépek, összehangolásuk is jól sikerült. Az Ország illetve Centenárium Parknak nevezett kertben több

Emléklap Linné halálának 200. évfordulójára

hazai táj jelképét megtaláljuk: fenyvest, tölgyest, láperdőt, szikeket. Egy medence a Fertő tavat, egy csobogó a Hármasköröst jelképezi. A Fővárosi Tanács és Fejér megye egy-egy emléktáblát helyezett el a Centenárium Parkban. Zala megye adománya Németh János Göcsej című domborműve, Baranya megyéé Bócz Gyula siklói márvány-obeliszkje, Borsod-Abaúj-Zemplén megye nevezetességeit színes, kerek műanyag dombormű ábrázolja. A Centenárium Parkot a Fővárosi Kertészet építette. 1973. október 1-én adták át a közönségnek.

1977. augusztus 20-án nyílt meg a liget legfiatalabb létesítménye, a Planetárium. Helyét 1971. szeptember 1-én jelölték ki a belső forgalmi úttól keletre, az Elnök utcával szemben. A terveket a Budapesti Műszaki Egyetem mérnökei, Lux László és Tömör Tamás készítették 1972-ben Csorba Vera kerttervező közreműködésével.

1978. január 10-én, Linné Károly halálának 200. évfordulóján a Fővárosi Kertészet dolgozói emléktáblát állítottak. 1980 októberében emlékfákat ültettek: Kitai Pál (1757—1817) és Waldstein Ádám Ferenc (1759—1823) tiszteletére egy-egy perzsi varázsfa (Parrotia persica C. A. Mey.), Jávorka Sándor (1883—1961) és Soó Rezső (1903—1981) tiszteletére pedig egy-egy barkócaberkenyét (Sorbus torminalis Crantz.). Azt tervezik, hogy más növénykutatóknak is ültetnek emlékfát a Népligetben.

A Népliget területe 112 hektár. Ebben a nagy parkban csupán négy utcaelnevezés van: Kismartoni út, Lengyel sétány, Vajda Péter utca és a már többször említett Mutatványos tér. Eppen ezért meglehetősen nehéz tájékozódni a Népliget kiterjedt úthálózatában. Önként adódik a kérdés: miért ne válhatna a Népliget a magyar botanikusok emlékhelyévé az által is, hogy útjai a növénytan hazai művelőinek a nevét viselik? E sorok írója 1981 júniusában javaslatot juttatott el a Hazafias Népfront X. kerületi bizottságához, amely-

ben azt kérte, hogy a Fővárosi Tanács egy-egy sétányszakaszt nevezzen el Andreánszky Gáborról, Borbás Vincéről, Endlicher István Lászlóról, Fazekas Mihályról, Hazlinszky Frigyesről, Hollendonner Ferencről, Mágocsy-Dietz Sándorról, Moesz Gusztávról, Rapaics Rajmundról, Schilberszky Károly Ferencről, Sinonkai Lajosról, Soó Rezsőről, Staub Mórictól, Tuzson Jánosról és Winterl Jakab Józsefről.

Azt is javasoltam, hogy a városligeti és a margitszigeti művészeti mintájára létesítsenek a Népliget fasorai mentén természetudós-sétányt.

Jó lenne az is, ha az illetékesek felismernék: ez a nagy park milyen nagyszerű helyet kínál szobrok és térplasztikák elhelyezésére, alkalmi szoborkiállítások rendezésére.

A 3-as számú metróvonal építése alatt a Népliget jelentős részét — az Üllői úti nagytábla, az Ecseri-sarok és a Szent Kereszt-templom körüli területet — felvonulási épületek foglalják el. A munka befejezése után ebből néhány ezer négyzetméter kivételével ismét park lesz. (A kertfelület mégis csökken, mert a víztorony és a 75-ös trolibusz végállomása közé távolsági autóbusszvéggállomást építenek.) Ezzel a kertészeti parképítéssel befejeződik a Népliget eddigi története.

Hogyan alakul a liget jövője? A park tulajdonképpen két azonos nagyságú részből áll: a kertészek „külderjesnek” és „belterjesnek” nevezik. A külderjes területen az évi két kaszáláson kívül csak a legszükségesebb munkákat — például a kidőlt fák eltávolítását — végzik el. A belterjes táblákat az átlagos városi parkokban kötelező módon gondozzák. A már említett átépítési terveket mindig elsősorban a 604 ezer négyzetméteres külderjes területen kívánták megvalósítani. A parknak ez a része viszonylag elhanyagolt állapotban van, amelyen korántsem a méregdrága és a kertjellegű részben megszüntető „átépítéssel” kell változtatni. Helyreállításához csupán alapos rendezés, takarítás szükséges. Nélkülözhetetlen a gyepterület gödreinek betöltése, a fák földre lógó ágainak ritkítása, az utak javítása, a hulladékok összegyűjtése és eltávolítása. Amint ez megtörténik, a 60 hektáros terület pihenőparkká nyilvánítható, ahol semmi szórakozási lehetőség nincs ugyan, de megtalálható a nagyvárosban oly nagyon áhított csend és nyugalom.

A kertrendezés költsége egy fillérrel sem haladná meg az egymillió forintot, azaz egy négyzetméter parkterület feljavítása kb. 2 forintba kerülne. Az egymillió forintért hattagú kertészecsoporthoz egy nap-tári évig dolgozhatna, s elvégezhetné a felsorolt munkákat. A munkabérükön kívül fennmaradó összegből fizethető volna a szállításhoz szükséges viszonylag kevés gépkocsi, s megvásárolhatók a látogatók kényelmét szolgáló padok.

Bármiként alakul is a Népliget sorsa, remélhetőleg nem fogják a Városligethez hasonlóan elbódósítani. A Népliget különös adottsága a csend és a nyugalom, s ezt mindenképpen meg kell őrizni.